

גיליון מס' 37

הרב יהודה זולדן

מסכת פסחים דפים ח-יד

י"ג-י"ט כסלו, פרשת וישלח תשפ"א

מי שלא בדק בליל י"ד בניסן, ובודק ביום י"ד בניסן

(פסחים י ע"ב)

בתחילת המסכת כתב רש"י שטעם התקנה לבדוק חמץ היא כדי שלא יעבור בבל יראה ובבל ימצא, ותוספות שאל לאחר שרב יהודה אמר רב תיקן שכל בודק צריך לבטל החמץ, לשם מה יש לבדוק, ונשיב שהחשש הוא שמא ימצא ויאכלנו כאמור בגמרא (פסחים י ע"ב) בשם רבא: "ככר בשמי קורה צריך סולם להורידה או אין צריך? מי אמרין כולי האי לא אטרחוהו רבנן כיון דלא נחית מנפשיה - לא אתי למיכלה, או דילמא: זימנן דנפל ואתי למיכלה".

במשנה בה נעסוק חלקו תנאים בשאלה מה יעשה מי שלא בדק בליל ארבעה עשר בניסן. רש"י ותוספות הסבירו באופן שונה, ותוספות טען שזו אותה מחלוקת כמו בתחילת המסכת.

פסחים י ע"ב

רבי יהודה אומר: בודקין אור ארבעה עשר, ובארבעה עשר שחרית, ובשעת הביעור. וחכמים אומרים: לא בדק אור ארבעה עשר - יבדוק בארבעה עשר. לא בדק בארבעה עשר - יבדוק בתוך המועד. לא בדק בתוך המועד יבדוק לאחר המועד.

רש"י

משנה. בתוך המועד - בשעה ששית, שהוא מועד הביעור. לאחר המועד - משש שעות ולמעלה, עד שתחשך.

תוספות ד"ה ואם

ואם לא בדק בתוך המועד - פ' הקונטרס בשעה ששית. וקשה דלרבי יהודה קרי ליה שעת הביעור, ולמה שינה לשונו? אלא בתוך המועד היינו מתחלת שבע עד סוף הפסח, ולאחר המועד יבדוק כדי שלא יתערב לו חמץ של איסור בשל היתר ויאכלנו.

ורש"י לא רצה לפרש כן, מפני שפירש במשנה דבודקים שלא יעבור בבל יראה.

- הסבר את פירושו של רש"י לדבריהם של חכמים.
- הסבר את שאלת תוספות על רש"י ואת תשובת התוספות.
- ע"פ תוספות מדוע רש"י "לא רצה לפרש כן" כתוספות?
- השב תשובה לשאלת תוספות.

תוספות יום טוב, משנה פסחים א, ג

ואני אומר דרש"י מפרש מועד שעת הביעור משום דהכי איתא בבבא קמא בפ' הגזול ע"פ ד' צ"ח ע"ב "אמר רבה גזל חמץ לפני הפסח ובא אחר ושרפו במועד פטור שהכל מצווין עליו לבערו. לאחר הפסח מחלוקת ר"ש ורבנן" וכו'. והתם מועד היינו משעה ששית שמועדו לבערו. ולהכי לא קאמר התם לאחר המועד אלא לאחר הפסח. משום דלאחר המועד היינו אחר הביעור עד שתחשך. ואילו התם כל עוד ימי הפסח מצווים עליו לשרפו ולבערו. הלכך הכא דתנן "מועד... ולאחר המועד" ודאי פירושו כמועד דהתם דהיינו שעת הביעור. ולענין קושיית התוס' יש לומר משום דחייב אדם לומר בלשון רבו כדתנן פ"ק דעדות [פרק א משנה ג] ור' קבל הלשון מר' יהודה ששנה לתלמידיו בלשון ביעור, וקבל מהחכמים ששנאו בלשון מועד, וקבעו במשנתו כלשון איש ואיש.

- הסבר את הוכחת תוספות יום טוב מדברי הגמרא בבא קמא להסברו של רש"י.
- מה תשובת תוספות לסיבת ההבדל בין לשונו של תנא קמא לבין לשונו של ר' יהודה.

מהרש"א, פסחים י ע"ב

נראה שדקדק לפרש לפי שיטתו דהבדיקה היא כדי שלא יעבור בבל יראה, וכל המשניות דקתני בהו דין בדיקה היינו בלא ביטל. ומשום הכי ביום טוב גופיה למה יבדוק משום בל יראה, דמה תיקן בבדיקה שע"י בדיקה נמי יראה, ואי אפשר לו לבטל אז. אבל משש שעות ולמעלה עד שתחשך בודק דאם ימצא אז אכתי אינו עובר בבל יראה וכדי שלא יעבור ביום טוב אם ימצא אז. וכן מוכח כפירש"י לקמן דאינו עובר משש שעות ולמעלה עד שתחשך והשבתתו בכל דבר באותן ו' שעות.

- הסבר את תשובתו של המהרש"א מדוע רש"י פירש שלא כמו תוספות?

נעניין בפסיקת הרמב"ם בנוגע לזמני הבדיקה.

רמב"ם הלכות חמץ ומצה ב, ג

ג. ומדברי סופרים לחפש אחר החמץ במחבואות ובחורים ולבדוק ולהוציאו מכל גבולו, וכן מדברי סופרים שבדקין ומשביתין החמץ בלילה מתחלת ליל ארבעה עשר לאור הנר...

רמב"ם הלכות חמץ ומצה ג, ה

ה. מי ששכח או הזיד ולא בדק בליל ארבעה עשר, בודק בארבעה עשר בשחרית; לא בדק בשחרית, בודק בשעת הביעור; לא בדק בשעת הביעור, בודק בתוך החג; עבר הרגל ולא בדק, בודק אחר הרגל, כדי שיבער מה שימצא מחמץ שעבר עליו הפסח מפני שהוא אסור בהנייה.

הגהות מיימוניות הלכות חמץ ומצה ג, ה

כרבנן ודלא כר' יהודה ע"ש בגמרא.

- כמו מי פסק הרמב"ם במחלוקת התנאים – תנא קמא ור' יהודה? האמנם כדברי ההגהות מיימוניות בשום זמן לא פסק הרמב"ם כר' יהודה?

נראה שהרמב"ם הבין שבנוגע לבדיקה ביום י"ד בניסן למי שלא בדק במהלך ליל י"ד בניסן, אין מחלוקת בין תנא קמא לר' יהודה. זאת ע"פ דברי הירושלמי.

תלמוד ירושלמי פסחים א, א

אמר רבי יוסה: מתני' אמרה שבדיקת היום בדיקה. דתנינן רבי יודה אומר: בודקין אור לארבעה עשר, ובארבעה עשר בשחרית, ובשעת הביעור. לא סוף דבר רבי יודה אלא אפילו דרבנין, דתנינן וחכמים אומרים אם לא בדק אור ל"ד יבדוק ב"ד.

- הסבר את דברי הרמב"ם ע"פ הירושלמי.

נעין גם בפסיקת הטור והשולחן ערוך בענין הבדיקה בליל י"ד בניסן ולמחרת למי שלא בדק.

טור ושולחן ערוך אורח חיים סימן תלא, א

בתחלת ליל י"ד בניסן בודקים את החמץ לאור הנר, בחורין ובסדקין, בכל המקומות שדרך להכניס שם.

טור, ושולחן ערוך אורח חיים סימן תלה, א

לא בדק בליל י"ד, יבדוק ביום י"ד באיזו שעה שיזכור מהיום. לא בדק כל יום י"ד יבדוק בתוך הפסח...

- מדוע היה חשוב לרמב"ם לומר שעליו לבדוק בארבעה עשר שחרית?
- מדוע הטור ובעקבותיו גם השולחן ערוך לא הדגישו שיש לבדוק בשחרית, וכתבו באופן כללי שעל אתו ששכח לבדוק בליל י"ד בניסן לבדוק באיזו שעה שיזכור מהיום?

נראה להציע שהעובדה שהרמב"ם פירט בהלכה וכתב שמי שלא בדק בליל י"ד בניסן יבדוק בשחרית ב"ד בניסן, נראה שהרמב"ם הבין שיש שני זמנים. הזמן המועדף הוא בליל י"ד ניסן, ובשל "זריזין המקדימין למצוות" (פסחים ד ע"א), יש לבדוק בתחילת ליל י"ד בניסן (רבנו מנוח שם), אם במשך כל הלילה אותו אדם לא בדק החמץ, אזי היום הוא זמן חדש ביממה שניתן לבדוק בו, וגם בו חל הכלל "זריזין מקדימין למצוות" ולכן הדגיש הרמב"ם שיש עדיפות לבדוק בשחרית של יום י"ד בניסן, ושילב את דברי יר' יהודה בענין זה בהלכותיו, אם כי הוא פסק כדברי חכמים במשנה. דבריו תואמים לשיטתו (הלכות מעשה הקרבנות ד, ו): "זה הכלל דבר שמצותו ביום כשר כל היום, ודבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה. ואף על פי כן זריזין מקדימין למצות".

אך הטור והשולחן ערוך כתבו שמי שלא בדק בליל י"ד ניסן ועליו לבדוק ביום י"ד ניסן, הטור והשולחן ערוך כתבו שהוא בודק במשך כל היום עד השעה הששית, באיזו שעה שיזכור מהיום. נראה שהטור והשולחן ערוך הבינו שזמן הבדיקה הוא מליל י"ד בניסן עד השעה הששית ביום י"ד בניסן. זהו משך זמן אחד, אם כי יש עדיפות ברורה לבדוק חמץ בלילה. דברי הטור והשולחן ערוך "בתחלת ליל י"ד בניסן בודקים את החמץ לאור הנר", באו רק לציין את זמן ההתחלה של בדיקת החמץ, אך אין מעלה או עדיפות מסוימת לבדיקה דוקא בתחילת הזמן בלילה, אלא במשך כל הלילה. הטור והשולחן ערוך פסקו כמו חכמים ולא כמו ר' יהודה ולכן אין עדיפות לשעה מסוימת ביום, ואף לא בצפרא, בשחרית. העיקר הוא לסיים הבדיקה בשעה הששית של היום. "יבדוק ביום י"ד באיזו שעה שיזכור מהיום".

הלכה למעשה

שלחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תלה סעיף א

לא בדק בליל י"ד, יבדוק ביום י"ד באיזו שעה שיזכור מהיום. לא בדק כל יום י"ד, יבדוק בתוך הפסח. לא בדק בתוך הפסח, יבדוק לאחר הפסח, כדי שלא יכשל בחמץ שעבר עליו הפסח שהוא אסור בהנאה; ועל הבדיקה שלאחר הפסח לא יברך.

מדוע מברכים על הבדיקה בפסח אלך אין מברכים על בדיקה לאחר פסח?

משנה ברורה סימן תלה ס"ק ה

לא יברך - כיון שמותר להשהותו ואף באכילה אינו אסור אלא משום קנסא שהשהה החמץ בפסח ואינו בודק אלא להבדיל בין חמץ זה לחמץ המותר לכן לא יברך אבל על הבדיקה שבתוך הפסח צריך לברך אף על פי שביטלו קודם הפסח וכ"ש אם נתחמץ לו חמץ גמור בפסח דבודאי מברך בשעת הביעור שהרי זה לא היה כלל בכלל הביטול אבל דבר שאינו חמץ גמור כגון שנמצא חטה בתבשיל וכיוצא בו אינו מברך. ואם כבר בדק וביטל כדינו קודם פסח ומצא חמץ בפסח יש דעות בין האחרונים אם צריך לברך כיון שכבר בדק וביטל כדינו וקיים תקנת חכמים אפשר דברכה ראשונה שבירך אז קאי על כל מה שימצא אף בתוך הפסח וספק ברכות להקל.

הרב יצחק יוסף, ילקוט יוסף, סימן תלה, א, ב

יהודה א. אם בדק ביום י"ג ניסן, יחזור ויבדוק בליל י"ד, ואם בדק בליל י"ג לאור הנר, ועשה כן לשם מצות בדיקת חמץ, אין צריך לחזור ולבדוק בליל י"ד. [שו"ת יחיה דעת חלק א' סימן ה. חזון עובדיה מהדורת תשס"ג עמוד מ' הערה טז]

ב. לא בדק בליל י"ד יבדוק ביום י"ד, באיזו שעה שיזכור. לא בדק באותו יום, בודק והולך אף בתוך חול המועד. ואם לא ביטל יבדוק אפילו ביום טוב, ואם ימצא חמץ יכפה עליו כלי למוצאי יום טוב. לא בדק בתוך הפסח, בודק לאחר הפסח, כדי שלא יכשל בחמץ שעבר עליו הפסח, ועל הבדיקה שאחר הפסח אין מברכים. [שלחן ערוך].

הרב אליעזר מלמד, הלכות פסח, פרק ה סעיף ו

המוצא חמץ בפסח, אף שמצווה לבערו, לא יברך לפני הביעור, מפני שהברכה שברך לפני בדיקת חמץ חלה על כל החמץ שברשותו שצריך לבערו. אבל אם לש בצק בפסח והחמיץ לו או שבטעות קנה חמץ בפסח, יברך על ביעורו, מפני שחמץ זה לא היה ברשותו לפני פסח בעת בדיקת חמץ וביעורו, וממילא הברכה לא חלה עליו (עי' מ"ב תלה, ה).

אמונה

שפת אמת ויקרא פרשת צו שנה תרנט

ואיתא אור ל"ד בודקין החמץ לאור הנר. כי מצוה ראשונה שקיימו ישראל ב"ד בזריזות כמ"ש "וילכו ויעשו" (שמות יב, כח). נשאר אור הנר בזה היום לדורות. ובזה הכח יכולין לבדוק ולבער את החמץ.

אמרי אמת ויקרא ימים ראשונים של פסח שנה תרפט

פסח הוא זמן לבטל השאור שבעיסה (עיין רש"י ברכות יז א), הפסולת שישנה בכל אחד, כתיב (משלי ו כג) "כי נר מצוה ותורה אור" וזהו שאיתא (פסחים ב א) אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר וילפינן לה (שם ז ב) מדכתיב "נר ה'... חופש כל חדרי בטן", איתא בגמרא (שם) זה יכול להכניסו לחורין ולסדקין וכו' חור שבין אדם לחבירו זה בודק וכו', הרי זה כדאיתא בגמרא (ברכות לג א) שאמר ר' חנינא בן דוסא הראו לי את חורו היינו לחפש אחר שורש החטא מאין הוא בא כדאיתא (גיטין מה א) לאו עכברא גנב אלא חורא גנב וזהו אין ערוד ממית אלא החטא ממית (ברכות שם), איתא (הגדה) שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם, דכתיב (תהלים ה ה) "לא יגורך רע" ועל ידי שנגלה עליהם ממ"ה הקדוש ברוך הוא לא הספיק בצקם להחמיץ ונזדככו מהפסולת על ידי קדושת הפסח, כי נר מצוה ותורה אור, ואור זה מתפשט ומאיר בגוף.